

ÖNEMLİ KANUNLARIMIZDA ÇOCUĞUN KORUNMASINA İLİŞKİN HÜKÜMLER VE BOŞLUKLAR

Asis. Dr. Emine AKYÜZ

I — ÇOCUĞUN KORUNMASININ ÖNEMİ

Atatürk "İstikbâl, çocuklarımızın iyi veya fena şartlar altında bulunmalarına bağlıdır" der.

Gerçekten toplumların sağlam temeller üzerine kurulması, refah içinde daima ileriye bakan dinamik bir hava kazanması toplumu meydana getiren kişilerin, her şeyden önce de çocukların iyi yetişmeleriyle mümkündür.

Toplumun en önemli unsuru olan çocuğun yetişmesi, bedensel, ruhsal ve fikişsel eğitimi ile ilgili tedbirlerin alınmasına ve onun toplumla ilişkilerini düzenleyen hukuk kurallarına bağlıdır. Bu kuralların insan haysiyet, hak ve hürriyetlerine, hızlı yapısal bir değişme ve gelişme süreci içinde bulunan toplumun gereksinme ve koşullarına uygun düzenlenmesinde gerek kişilerin gerek toplumun çıkarı vardır. (1)

Prof. Dr. İNAN çocuğu hukuken şöyle tanımlar : "İnsan hayatının bir devresi, yetişkinin kaçınılmaz geçmişı olan çocukluk ve bu devrenin üyesi olan "çocuk" hukuki bakımdan kimseli veya kimsesiz, varlıklı veya varlıksız, suçlu veya suçsuz, beden, ruh ve düşünce yönünden arızası olması veya olmaması gibi kişisel özellikleri göz önünde bulundurulmaksızın sağ ve tam doğduğu andan reşit olduğu ana kadarki devrede bulunan gerçek kişidir." (2)

Korunmaya en muhtaç varlık çocuktur. Çünkü ruhen ve bedenen gelişecek, olgunlaşacak, toplumun maddi ve manevi değerlerini öğre-

(1) İnan, A. Naim. Çocuğun ve Çocuk Haklarının Korunmasına İlişkin Mevzuatımızda Yetersizlik ve Giderilme Çareleri, Prof. Dr. Oğuzoğlu'na Armağan, Ankara : 1972, s. 271.

(2) Armağan, Ankara : 1972, s. 271

necek ve toplumun aslı unsuru olacaktır. Fakat çocuğu geleceğin büyüğü olarak görmek bize onun şimdiki gereksinmelerini karşılamayı ve ön plana almayı unutturmamalıdır. Çocuk bizatihi çocuk olarak korunmalı ve mutlu bir çocukluk çağı yaşaması sağlanmalıdır. (3)

Çocuk sosyo-ekonomik ve kişisel durumu ne olursa olsun her yaşta korunmaya muhtaçtır. Çocuğu koruma görevinde aile ve toplum aynı derecede sorumluluk taşır.

II — MODERN AİLE VE ÇOCUĞUN KORUNMASI

Çağımızda çocuk her zamankinden daha çok korunmaya muhtaçtır. Çünkü çocuğun temel korunma yeri olan aile bugün bu görevini gereği gibi yerine getirememektedir. Hızla değişen teknoloji kişiler için yepyeni çevreler yaratmakta, toplum davranışlarında değişiklikleri zorunlu kılmakta, bunun sonucu olarak da toplumun değer sistemlerinde gelenek ve göreneklerinde, sosyal ilkelerinde değişikliklere yol açmaktadır.

Aile her toplumda temel sosyal birimdir. Çağımızın getirdiği hızlı değişme ve gelişmeler aile üzerinde de etkisini göstermektedir. Bu etki özellikle şehirlerde daha çok dikkati çekmekte ciddi aile sorunları yaratmaktadır. Bu sorunlardan en önemlisi şüphesiz ailenin çocuğu koruma görevinin giderek zorlaşması ve ağırlaşmasıdır. "Gençliğin büyük bir kesimi bugün çevrenin zararlı etkileri ile korunmasız ve yardımsız şekilde karşı karşıyadır. Çünkü bugün bunlar eskinin üyelerine esaslı bir korunma ve güvenlik sağlayan geleneksel büyük aile tipi içinde değil, aile dışında meslek icra eden kişilerden oluşan, adeta kazanç ve oturma topluluğu haline dönüşmüş bir aile tipi içinde yetişmektedir. Bu aile çocuğa fikişsel, ruhsal ve sosyal gelişimin en önemli şartı olan güven ve sıcaklık, başka deyişle yuva duygusunu verememektedir. Bu ailede çocuk dış tehlikelere karşı korunma, ana babasında toplum içinde karşılaştığı güçlükleri çözen, yardım eden ve yol gösteren bir model bulamamaktadır." (4)

Aile, endüstri toplumundaki hızlı değişmeye ayak uyduramadığından, çocuğu çok yönlü modern yaşantının gereklerine göre yetiştirememekte ve bu yaşama hazırlayamamaktadır.

Maddi bakımdan varlıklı aileler bile çocuğu eğitime ve sosyalleştirme görevlerini yerine getirememektedir. Çünkü çocuk bugün daha

(3) Akyüz, Yahya. Çocuk Çocuktur, Çiçek Değildir. Milliyet, 13.2.1979

(4) Jüngling, Jugendschutz aus ärztlicher Sicht in "Jugendschutz" November/Dezember 1958, s. 5.

doğduğunda bile ailede duygusal, zihinsel ve sosyal gereksinmelerini karşılayacak bir ortamı bulamamaktadır. Gerçi anababası çalışan bir çocuk, ailede daha iyi beslenme, uyuma ve giyinme olanaklarına sahip olacak fakat, o Peztoloji'nin üzerinde ısrarla durduğu "oturma odasının" sıcaklığını, koruyucu bir "kaleyi" daha doğru deyişle "yuva-yı" bulamayacak, bunlara olan gereksinmelerini gideremeyecektir. (5) Oysa ev çocuk için sadece bedensel gereksinmelerin karşılandığı bir yer değildir. (6)

Ailenin yapısının değişmesi, görevlerini yerine getirme olanaklarının azalması, özellikle gelişmiş toplumlarda boşanma yetimleri ve anahtar çocukları denilen büyük bir grup çocuğun meydana gelmesine yol açmıştır. Bugün bütün toplumlarda boşanmaların arttığı, hatta boşanmış aile çocuklarının boşanmalardan daha fazla arttığı bir gerçektir. Çözülmüş aile çocukları sosyal çevrelere uymakta güçlük çekerler. Tanınmış Fransız doktorlarından psikolog Hueyer çözölmüş aile çocuklarının % 22'sinin suç işlediğini bildirmektedir. (7)

Anahtar çocuğı ana babası ev dışında çalıştığı için evin anahtarını yanında taşıyan ve eğitimi küçük yaştan itibaren sokağı bırakılmış bir çocuktur.

Bugün yalnızca çözölmüş ailelere mensup kadınlar değil, özellikle şehirlerde normal ailelerdeki kadınlar da sürekli artan modern yaşamın koşullarına ayak uydurabilmek için çalışmaktadırlar. Sosyolog ve psikologlara göre çalışan ana sürekli olarak hem analık hem de ev kadınlığı görevini gereğı gibi yerine getirememektedir. Bu üç görevin yükü altında ananın bedensel ve ruhsal dayanıklılığı azalmakta, dola-yısıyla beden ve ruh sağlığı bozulmaktadır. Bundan evlilik birliğı ve aile zarar görmektedir (8). Bu nedenle geçen asırda çocuk işçiliğinin önlenmesi konusunda yapılan çalışmaların asrımızda da ananın çalışmasını mümkün olduğu ölçüde önlemeye ve onun analık mesleğini tekrar dönmesini sağlamaya yönelik olması önerilir (9).

Çocuğun ilerideki kişiliğı çocuk psikiatri ve psikolojisi alanında çalışan yazarların hemen hepsine göre, en çok 0-3 yaşları arasında et-

(5) Becker, W. Kleineshandbuch des Jugendschutzes, Berlin 1958, s. 4; Hunziker, A.: Jugendschutz vor Suchtgefahren, in: Jahresbericht über das 14. Gesc-häftsjahr des Liechtensteinischen Roten Kreuzes 1958/59, s. 7

(6) Hunziker, Jahresbericht, s. 7

(7) III. Milli Sosyal Hizmetler Konferansı, s. 158.

(8) Becker, Handbuch, s. 6; Bondy, C.: Jugendliche stören die Ordnung München 1957, s. 76.

(9) Becker, Handbuch, s. 6; Hunkeler, K.: Jugendschutz in Öffentlicher Sicht, Diss. 1961., Luzern, s. 4.

kilenir. Birçok davranış bozuklukları, gelişim ve zekâ gerilikleri ilk yaşlarda meydana gelen olumsuz yaşantıların ve yoksunlukların sonucudur. Bu bakımdan hiç değilse bu yaşlarda devlet mümkün ölçüde ananın çalışmaması için gerekli tedbirleri almalı, örneğin küçük çocuğu olan aileye maddi bakımdan yardım etmelidir.

Bugün çalışan kadının, çocuk doğduktan sonra da çalışmasının en önemli nedeni, çocuğuna muayyen bir yaşa kadar (örneğin 0-2) bakmak için işinden ayrıldığında bir daha iş bulamama, hiç değilse aynı şartlarla bulamama endişesidir. Bu nedenle anaya muayyen bir süre (1, 2 yıl) maaşsız izin verilmesi çocuğun, dolayısıyla toplumun yararı bakımından yerinde olur.

III — ÇOCUĞUN KORUNMASINDA TOPLUMUN GÖREVİ

Toplumun çocuğun korunmasında sorumluluğu bulunduğu bilincine geçen asırda varılmıştır. Ancak, ortaçağdan beri Batı ülkelerinde yayılmaya başlayan hümanist düşünceler (10), tabii hukuk anlayışı ve 1789 Fransız Devrimi çocukların korunması fikrinin geniş kitlelerce benimsenmesinde etkili olmuştur (11). Hümanist düşüncenin gelişiminde, özellikle çocuk refahı istikametinde J. J. Rousseau'nun rolü büyüktür. J. J. Rousseau "Emil" adlı eserinde insanların geniş ölçüde mutluluklarının çocukluk devrelerinde hazırlandığını ileri sürer. Bu görüş çocuk refahı çalışmalarını etkilemiştir. Pestalozzi ve Froebel de buna benzer görüşleri işlemişlerdir.

Özellikle fakir ve kimsesiz çocukların eğitim, öğretim ve korunması konularında büyük emeği geçen Pestalozzi'den sonra (1746 - 1827) Batı toplumları bu alandaki sorumluluklarını anlamaya başlamışlardır. Öyle ki artık toplumlar, her bozulmuş, bastırılmış, ihmal edilmiş çocuk ruhunu bir kayıp olarak duymuşlar, çocuğa karşı yapılan her türlü haksızlık ve ihmalin kendi temellerine karşı olduğunu sezmışlerdir (12).

Yüzyılımızda çocuk davasının gelişmesini etkileyen faktörler arasında tabiatıyla geçen asırdan beri insanın insan olarak en yüksek değeri taşıdığı bilincine varılmış olması başta gelir.

Öte yandan hızlı bir sosyal gelişme sonucu zayıflayan, parçalanmış ve bizi kendisi devletin yardım ve korunmasına muhtaç olan aile müessesesinin çocuğu yeteri kadar koruyamadığı, onun korun-

(10) Weiss, Hans. Das Pflegekinderwesen in der Schweiz, Diss., Zürich, 1920, s. 5.

(11) İnan, Çocuk Hukuku, İstanbul: 1968, s. 8.

(12) Weiss, a.g.e., s. 3.

ması, eğitilmesi işinde tüm toplumun sorumluluk taşıdığı anlaşılmıştır. Zamanla, sosyal devlet anlayışının gelişmesi bu alandaki gelişmeleri kuvvetle etkileyen faktörlerden biri olmuştur.

Çocuk konusunun önem kazanmasına yol açan diğer bir neden de I ve II. Dünya Savaşlarının milletlerin bünyelerinde meydana getirdiği düzensizlikler, bunların doğurduğu ihtiyaç ve sorunlardır. Esasen, harb, kıtlık, işsizlik gibi sosyal büneyi temelinden sarsan olaylar çeşitli yönlerden çocuk sorunlarının çoğalmasına yol açarlar. Özellikle kimsesiz ve korunmaya muhtaç çocukların çoğalmasında savaşın işsizliğin rolü çok büyüktür. Bu bakımdan I. ve II. Dünya Savaşının sonunda devletin çocukların korunmasıyla ilgilenmesi artık kaçınılmaz hale gelmiştir. Savaşı izleyen yıllarda İngiliz Eglantyne Jebb'in çabaları "çocukları kurtarın" şeklinde ifadesini bulan bir slogan halinde toplumların vicdanında yankısını bulmuş ve yöneticileri etkilemiştir (13).

Gerçekten I. Dünya Savaşından sonraki gelişmeler çocukların korunması fikrinin ulusal düzeyden uluslararası düzeye çıkması şeklinde bir özellik de taşımaktadır. Bu gelişmelerin son aşamasını 20 Ekim 1959 yayınlanan **çocuk hakları bildirisi** teşkil eder.

Burada Çocuk Hakları Bildirisinin metnini aynen vermekte yarar vardır. Bildiri iki kısımdan meydana gelmiştir. Birinci kısımda bildirinin önsözü ikinci kısımda da maddeleri yer almıştır.

Önsöz :

Bu bildiride, Birleşmiş Milletler Halklarının, insan temel haklarına ve insan haysiyet ve değerine olan inançlarını teyit ettiklerini ve sosyal ilerlemeye ve daha geniş özgürlük içinde daha iyi hayat koşullarını geliştirmeye karar verdiklerini;

Birleşmiş Milletlerin ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ve diğer herhangi bir inanış, milli ve sosyal menşeg, servet, doğum veya başka halleri dolayısıyla herhangi bir fark gözetmeksizin İnsan Hakları Evrensel Bildirisinde ilan ettikleri haklardan ve özgürlüklerden herkesin yararlanacağını;

(13) Bu slogan İngiliz Eglantyne Jebb tarafından ortaya atılmış ve Birinci Dünya Savaşının ekonomik ve politik sarsıntıları sonucu zarurete düşen gençleri açlık ve hastalıktan kurtarmak gayesiyle büyük yardımların yapılmasına yol açmıştır. Dobler, Alois: Der Volkerrechtliche Schurz des Kindes, Diss.) Zürich, 1959, s. 101.

Bedensel ve fikirsel olgunluğunun eksikliğinden dolayı, doğumdan sonra olduğu kadar doğumdan evvel de çocuğun, yeterli hukuki korunma dahil, güvenliğe ve bakıma ihtiyacı olduğunu;

Bu özel güvenliğe olan ihtiyacın 1924 Cenevre Çocuk Hakları Bildirisinde ifade edildiğini ve İnsan Hakları Evrensel Bildirisinde ve çocukların esenliği ile ilgili özel ve milletlerarası kuruluşların tüzüklerinde kabul edilmiş olduğunu;

İnsanlığın sahip olduğu en iyi şeyleri çocuğa vermekle yükümlü olduğunu nazara alan.

Genel Kurul :

Çocuğun mutlu bir çocukluk devresine sahip olmasını temin ve gerek kendi, gerek toplum çıkarı bakımından burada belirtilen haklardan yararlanması için bu Çocuk Hakları Bildirisini ilan eder ve ana babaları, erkek ve kadınları kişi olarak, özel kuruluşları, yerel makamları ve milli hükümetleri bu hakları kabule ve aşağıdaki ilkelere göre konulacak kanunlarda ve alınacak tedbirlerle onların uygulanmasına gayret sarf etmeye çağırır :

1. Çocuk bu bildiride yer alan haklardan yararlanmalıdır. Her çocuk, kendisinin veya ailesinin ırkı, rengi, cinsiyeti, dili, dini, siyasi veya herhangi bir inancı, milli veya sosyal menşei, serveti, doğumu veya herhangi bir hali dolayısıyla hiç bir fark veya ayrıcalık gözetmeksizin istisnasız bu bildirideki haklara sahip olmalıdır.

2. Çocuk özel bir korunmadan yararlanmalıdır. Ona özgürlük ve haysiyet içinde sağlıklı ve normal şekilde bedeni, fikrî, ahlâkî ve ruhî gelişimini sağlayacak olanak ve kolaylıklar kanun ve diğer vasıtalarla temin edilmelidir. Bu amaçla hazırlanan kanunlarda çocuğun çıkarları önemle göz önünde bulundurulmalıdır.

3. Çocuk doğduğu andan itibaren bir ad ve tabiyet sahibi olmaya hak kazanmalıdır.

4. Çocuk sosyal güvenlikten yararlanmalıdır. O sağlıklı bir şekilde büyümek ve gelişmek hakkına sahip olmalıdır. Bu amaçla çocuk ve anası doğumdan önce ve sonra uygun özel bakım ve korunmaya hak kazanmalıdır.

Çocuğun yeterli beslenmeye, meskene, dinlenmeye ve tıbbî bakıma hakkı vardır.

5. Bedensel, fikirsel ve sosyal bir hastalığa maruz kalmış çocuk özel durumunun gerektirdiği, özel tedavi, eğitim ve ihtimam görmelidir.

6. Kişiliğinin tam ve ahenkli bir tarzda gelişebilmesi için çocuğun sevgi ve anlayışa gereksinmesi vardır.

Çocuk mümkün olduğu kadar ana babasının ihtimam ve sorumluluğu altında ve herhalde duygusal bir bağlılık ahlâki ve maddi bir güvenlik ortamı içinde büyümek olanağına sahip olmalıdır. Küçük yaştaki çocuk istisnai durumlar dışında anasından ayrılmamalıdır. Toplum ve kamu makamları ailesiz ve muhtaç durumda olan çocuklara özel bakım göstermekle yükümlüdür. Çok çocuklu ailelere devletin ödenekleri ve yardımları şayanı arzudur.

7. Çocuk hiç olmazsa ilk öğretim derecesinde ücretsiz ve zorunlu bir eğitim almaya hak kazanmalıdır. Çocuğa genel kültürünü ileticek ve yeteneklerini, kişisel muhakemesini, ahlâkî ve sosyal sorumluluğunu geliştirecek ve topluma faydalı bir üye olmasını sağlayacak eşit olanaklar esasına dayanan bir eğitim verilmelidir.

Çocuğun çıkarları, onun eğitimi ve ona rehberlik sorumluluğunu taşıyanlar için yol gösterici prensip olmalıdır. Bu sorumluluk her şeyden önce çocuğun ana babasına aittir.

Çocuğa, eğitim ile aynı amaca yöneltilmiş oynama ve dinlenme fırsatı verilmeli; toplum ve resmi makamlar bu hâklardan yararlanmayı geliştirmeye gayret sarfetmelidir.

8. Çocuk her türlü şartlarda ilk korunma ve yardım gören olmalıdır.

9. Çocuk, ihmalin, zulmün ve istismarın her türüne karşı korunmalıdır. Çocuk hiçbir şekilde ticaretin konusu olamaz. Çocuk uygun asgari bir yaştan önce istihdam edilmemeli, sıhhatine ve eğitimine veya beden, fikir ve ahlâk gelişimine engel olacak bir meslek veya işte istihdama zorlanmamalı veya istihdamına izin verilmemelidir.

10. Çocuk, ırksal, dinsel veya başka ayrıcalıkların (küçük düşürücü ev durumları) yol açtığı muamelelere karşı korunmalıdır. Enerji ve yeteneklerini hem cinslerinin hizmetine adayabilmesi için, çocuk anlayış, sabır, evrensel sulh, dostluk, evrensel kardeşlik ruhu ve düşüncesi içinde yetiştirilmelidir.

IV — KANUNLARIMIZDA ÇOCUĞUN KORUNMASINA İLİŞKİN HÜKÜMLER

Biz burada çocuğun korunmasına ilişkin hükümler bulunan tüm kanunların değil, önemli kanunlarımızdaki belli başlı hükümlerin üzerinde duracağız.

Ana babasının yardım ve korunmasından yoksun veya onlar tarafından maddi ve manevi yoksulluğa terk edilmiş olan çocukların kurtarılmaları, beden, ruh ve ahlakça korunmaları amacıyla Cumhuriyet'in kurulmasından sonra birçok kanun ve tüzükler çıkarılmıştır (14). Bu kanunların başında, 1926 tarihinde yayınlanan medeni kanun gelir. Adı geçen kanunun 262. maddesine göre, «çocuk, küçük iken ana ve babasının velâyeti altındadır. Kanuni sebep olmadıkça ana ve babasından alınamaz. Hakim, vasi tayinine lüzum görmedikçe hacredilen çocuklar dahi ana ve babanın velâyetine tabidir.»

Böylece, çocuğun bakımı, yetiştirilmesi ve terbiyesinden ana baba sorumlu tutulmuştur. Ancak, Medeni Kanunun 272. maddesinde «ana ve baba, vazifelerini ifa etmedikleri takdirde, hakim, çocuğun himayesi için muktazi tedbirleri ittihazla mükelleftir» denilmekte, yani icap ettiği takdirde hakime çocuk hakkında korunma kararı alma yetkisi tanınmaktadır.

273. maddede de «çocuğun bedeni veya fikri tekamülü tehlikede bulunur veya çocuk manen metruk bir halde kalırsa hakim çocuğu ana ve babadan alarak bir aile nezdine veya bir müesseseye yerleştirebilir» denilerek hakime çocuğu ana babadan alma yetkisi tanınır.

274. maddede de göre ise, velâyeti ifadan acz veya mahcur olan veya nüfuzunu ağır surette suistimal eden veya fahiş ihmalde bulunan ana ve babadan hakim velâyet hakkını nez edebilir.

Ana ve babadan velâyet nez olunca çocuğa bir vasi tayin olunur.

Medeni Kanunumuzun bu maddelerinde çocuğu korumak amacıyla hakimın yapacağı müdahalenin şartları ve alınacak tedbirler kısa ve açık ifadelerle belirtilmiştir.

Ceza Kanununda da çocuğun korunmasına ilişkin hükümler vardır. Biz bunların belli başlılarına değineceğiz. Bu hükümlere göre kendisine ait olan 12 yaşından aşağı bir çocuğu kasten kendi başına terk etme, 7 yaşından aşağı bir çocuğu terk edilmiş bulup ta derhal ait daireye veya hükümet memurlarına bildirmemek, kendi idaresi altında bulunan veya büyütmek, okutmak, bakmak, muhafaza etmek veya bir meslek veya sanat öğretmek için kendisine tevdi olunan şahsın üzerinde haliz olduğu terbiye hakkını ve itaat ettirmek yetkisini kötüye kullanmak gibi suçlar cezalandırılmaktadır (Mad. 473-479).

(14) Pamir, Reyzi. Korunmaya Muhtaç Çocuklar Meselesi. (Sosyal Hizmetler Dergisi), cilt 2, sayı 2-3, 1966, s. 14.

Onbeş yaşından aşağı çocukları toplayıp dilencilik ettirmek veya velâyet veya vesayeti altında bulunan veya kendisinin muhafaza ve nezaretine verilmiş 15 yaşından aşağı bir küçüğün dilenmesine veya bir kimsenin o küçüğü dilencilikte kullanmasına izin vermek suç sayılmıştır. (Mad. 545).

Bu hükümlerden başka ceza kanununda çocuğun istismarını önleyici ve korunması ile ilgili bazı hükümler daha vardır (Mad. 53, 54, 55, 180, 417).

1930 tarih ve 1580 sayılı Belediyeler Kanunu ile yine 1930 tarihli ve 1580 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanununda da çocukları koruyucu hükümler vardır. Bu sonuncu kanuna göre 7 yaşından aşağı olan terkedilmiş, öksüz veya babası anası hayatta çocukları gerek parası ile, gerek parasız kabul eden resmi ve özel bütün kurumlar Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının denetleme ve teftişine tabidir (Mad. 158). Yedi yaşından aşağı çocuklara para karşılığı bakmak üzere olanlar yerel belediyeden izin almalıdır. Bunlarda bakanlık teftişine tabidir (Mad. 159). Bu maddelerde sözü geçen kurum ve kişilerin kabul ettikleri çocukların sağlıklarını korumak için gerekli vasıtaların noksanlığı ve çocuklar için tehlikenin varlığı halinde yasaklama ve kurumun kapatılması hükmü de kanunda yer almıştır. Fakat kanunun getirdiği en önemli yenilik "terkedilmiş" olarak nitelendirilen çocukların 6 yaşını bitirinceye kadar mahalli belediyeler ve belediye olmayan yerlerde de köy ihtiyar heyetleri tarafından korunması hakkında konulan zorunluluktur (Mad. 161). Belediyeler, bu çocukları, gerekirse bir ücret karşılığında bakmak ve büyütme üzere ailelere yerleştirir. Bu çocuklar 6 yaşından sonra da Milli Eğitim Bakanlığınca korunur ve bakımları sağlanır (Mad. 161).

Ekonomik durumlarının kötülüğü nedeniyle bizzat çalışmak zorunda olan çocukların korunmasına ilişkin hükümler, Borçlar Kanununun 173 ve 174. maddeleri ve 1971 tarih ve 1475 sayılı İş Kanununun 173 ve 174. maddeleri ve 1977 tarihli Çıraklık Kanununda yer alır. İş Kanununa göre, onaltı yaşını doldurmamış çocukların hangi işte olursa olsun, okula gidenler için ders saatleri de hesaba katılmak şartıyla günde sekiz saatten fazla çalıştırılmaları (Mad. 67), maden ocakları, kablo döşemesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yeraltı veya sualtı işlerinde onsekiz yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılmaları, (Mad. 68), sanayie ait işlerde onsekiz yaşını doldurmamış çocukların gece, yani saat 20 den sonra çalıştırılmaları (Mad. 69) yasaklanmıştır. 80. madde oniki ile onsekiz yaşları arasındaki çocukların herhangi bir işe alınmadan önce kanunda ön-

görülen sağlık kurumlarınca muayenelerinin yaptırılacağını ve işin niteliğine ve şartlarına göre çocukların yapılarının dayanıklılığının tesbit edileceğini ve çocuk onsekiz yaşını dolduruncaya kadar en az altı ayda bir aynı şekilde doktor muayenesinden geçirilerek o işte çalışmaya devamında bir sakınca olup olmadığının kontrol edileceğini hükme bağlamıştır (15).

Memleketimizde çocuğun korunmasına ilişkin ilk kapsamlı özel kanun 5387 sayı ve 1949 tarihli "Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkındaki Kanun"un yerini alan 6972 sayı ve 1957 tarihli aynı adlı kanundur. Kanun, 1. maddesinde : "beden ve ruh gelişmeleri tehlike- de olup a) ana babasız, b) ana ve babası belli olmayan, c) ana ve ba- bası tarafından terk edilen, d) ana ve babası tarafından ihmal edilip fuhşa, dilencilığe, alkollü içkileri, uyuşturucu maddeleri kullanmaya ve serseriliğe sürüklenme tehlikesine maruz kalan çocukları" 'korun- maya muhtaç çocuk' olarak nitelendirmekte ve daha sonraki mad- delerinde de bu gibi çocuklar hakkında alınacak tedbirleri belirtmek- tedir (16). Bu tedbirleri şöyle özetleyebiliriz : Devlet, belediye ve za- bıta memurları veya muhtarlık yukardaki tanıma uygun bir çocu- ğun varlığını haber alınca, mahallin en büyük mülkiye amirine du- rumu bildirirler. Mülkiye amiri hazırlattığı evrakla birlikte sulh mah- kemesine müracaat eder ve çocuk hakkında koruma kararı ister. Hak- kında karar alınan çocuklardan 0-6 yaş arasındakiler Sağlık Bakan- lığına bağlı çocuk bakım yurtlarına, 6-18 yaş arasındakiler ise Milli Eğitim Bkanlığına bağlı yetiştirme yurtlarına yerleştirilirler.

Yurtların sevk ve idaresi koruma birliklerine bırakılmıştır. Ko- ruma birlikleri belediyeler ile özel idarelerin müştereken kurdukları birliklerdir. Bunlar, yurtların ve çocukların bakım ve iaselerini temin ederler (17).

1961 tarihli Anayasada da çocuğun korunmasına ilişkin hüküm- lere yer verilmiştir. Anayasada çocuğun korunmasına ilişkin ilk ge- nel prensip 35. madde 2. fıkrasında yer alır. "Devlet ve diğer kamu tüzel kişileri... çocuğun korunması için gerekli tedbirleri alır ve teş- kilâtı kurar." Devlet, anayasanın bu genel kural ve direktifine uy- gun olarak çocuğun bedenlen, ruhen fikren ve ahlâken korunmasını

(15) İş Kanununun çocukların korunmasına ilişkin hükümleri hakkında geniş bilgi için bakınız : İnan, a.g.e., s. 57 vd.

(16) Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında geniş bilgi için bakınız : İnan, a.g.e., s. 36 vd; Akol Osman. Kimsesiz Çocuklar, Ankara 1950, s. 35 vd.

(17) Koruma Birlikleri hakkında geniş bilgi için bkz : İnan, a.g.e., s. 70 vd.

ve gelişmesini temni edecek kanuni tedbirleri alacak ve teşkilâtı kuracaktır.

Çocuk, beden, ruhen, ahlâken ve fikren, herhangi bir tehlikeye maruz kaldığında Anayasanın 49. madde 1. fıkrasındaki "herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesi ve tıbbi bakım görmesini sağlamak" görevini devlete yükleyen hükmünden de yararlanacaktır (18).

Bundan başka, "ilköğretim kız ve erkek bütün vatandaşlar için mecburidir ve devlet okullarında parasızdır" (Mad. 50/2) "Devlet, maddi imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin en yüksek öğrenim derecesine çıkartılmasını sağlamak amacıyla burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar (Madde 50/3), "devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır" (Madd 50/4) hükümleri ile çocuğu eğitim safhasında korumuştur.

Anayasa,

43. maddesindeki "kimse, yaşına, gücüne ve cinsiyetine uygun olmayan bir işte çalıştırılmaz, çocuklar, çalışma şartları bakımından özel olarak korunur" şeklindeki hükmü ile de çocuğun iş gücünün istismar edilmesini önlemek istemiştir.

Ayrıca, 135. madde 2. fıkrasındaki "küçüklerin yargılanması hakkında özel hükümler konulur" şeklindeki hükmü ile çocuk mahkemelerinin kurulmasını emretmiştir.

V — ÇOCUĞUN KORUNMASINA İLİŞKİN YASAL VE ÖRGÜTSEL BOŞLUKLAR

Bilindiği gibi Türk Medeni Kanunu 1926 yılında İsviçre'den alınmıştır. İsviçre kanun koyucusu, Çocuk Psikolojisi ve Psikiyatrisinin son yıllarda ulaştığı verileri ve toplumun sosyal yapısındaki değişiklikleri gözönünde tutarak Medeni Kanunun çocuk hukukuna ilişkin hükümlerinin bir çoğunu, çocuğun yararına olarak değiştirmiştir (19). Biz bu değişiklikler üzerinde bu yazımızda ayrıntılı şekilde durmaya çağız. Ancak konumuzu ilgilendirdiği ölçüde bazı hususlara değineceğiz.

(18) İnan, Ali Naim. Çocuk Hakları Beyannamesi İlkelerinin Türk Hukuk Sistemine Etkisi, Eğitim Fak. Dergisi, 1968, s. 209.

(19) Bir çok ülkeler Çocuk Hukuklarında değişiklikler yapmışlar veya yapmaktadır. Örneğin Almanya, İngiltere, Fransa gibi.

Bugün artık İsviçre'de çocuklar hukuken evlilik içi ve evlilik dışı çocuklar olarak ayrılmamaktadırlar. Medeni Kanun evlilik dışı çocukları evlilik içi çocuklara eşit kılmıştır. İsviçre Medeni Kanunu çocuğun tam bir ailede, yani ana baba modellerinin bulunduğu bir ailede yetişmesine önem vermektedir. Bu ana baba öz ana baba olabileceği gibi, koruyucu veya evlât edinen ana baba da olabilir (20).

İsviçre Medeni Kanunu, velâyetin kullanılmasında bugün çocuk psikiatrlarının üzerinde ısrarla durdukları (21) "çocuğun arzusu" kavramına da önem vermiştir. Çünkü velâyet hakkının amacı, yalnızca çocuğun adına ana babanın onunla ilgili işleri yapması değil, aynı zamanda çocuğun, bedensel olduğu kadar ruhsal, zihinsel ve sosyal bakımdan da rûşte hazırlanması, ona gerek kendisine, gerek topluma karşı sorumlu bağımsız bir kişilik kazandırılmasıdır. Bu amaca ise, çocuğa kendini ilgilendiren işlerde karara iştirak veya karar verme sorumluluğunun verilmesi ile ulaşılabilir. Çocuk, muayyen bir yaşa kadar karar verme yetkisine hiç sahip olmaz ve kendisine bu konuda hiçbir deney fırsatı verilmeksizin, yalnızca hukuken başkasının kararlarına uyma yükümlülüğü yüklenirse, bu yaşa ulaşınca tam bir karar yeteneğini kazanamaz. Ana baba çocuğa eğitim süreci içerisinde karar verme fırsatını vererek onu bağımsızlığa yavaş yavaş hazırlamalıdır. İsviçre Medeni Kanunu velâyete ilişkin 301. maddesinin 2. fıkrasında bunu açıkça öngörmüş, ana babayı çocuğun görüş ve isteklerini göz önünde tutmakla yükümlü kılmıştır. Medeni Kanunumuzda da böyle ayrıntılı bir hükmün bulunması ve ana babayı çocuğun istek ve arzusuna önem vermekle yükümlü tutması uygun olur.

Medeni Kanunumuza göre, çocuk babanın ikametgâhına tabidir. Ancak ana baba velâyet yetkilerine dayanarak çocuğun oturacağı yeri serbestçe tayin edebilirler. Nitekim yine İsviçre Medeni Kanununun 301. madde 3. fıkrası çocuğun ikamet edeceği yeri ana baba tayin eder der. Böylece ana baba çocuğu bir yatılı okula yerleştirebilirler. Ancak Pestalozzi ve günümüzde de bazı yazarlar çocuğun en iyi yetişeceği yerin aile olduğunu ısrarla berlitmişlerdir. Normal, hatta normalin altında bir ailenin bile en iyi yatılı okuldan daha iyi olduğunu eğitimci ve psikologlar söylemektedirler. Bu nedenle Medeni Kanuna, ana babanın çocukla aynı çatı altında yaşama yükümlülüğüne dair bir hüküm konması çocuğun güvenliğine uygun olur. Ana baba çocuğa gerçekten ihtimam göstermek ve onu eğitmek istiyorlarsa, ço-

(20) Jorio, Tino, Der Inhaber der elterlichen gewalt nach dem neuen Kindesrecht, Diss Zürich 1977, s. 289.

(21) Lempp, R: Das wohl des Kindes § 1666 und 1671 BGB NJW 1963, s. 1660 vd.

cukla birlikte yaşamalıdırlar. Ana baba ile birlikte yaşama her türlü eğitim ve zihinsel gelişimin temel şartıdır (22). Oysa özellikle varlıklı aileler bugün malî bakımdan masraflarını karşılayarak çocuğu bir yatılı okula kolayca yerleştiriyor ve onu aile ocağının, yuvanın dışına itiyorlar. Çocuk belki bu iyi yatılı okulda bazı bilgiler edinir, fakat ana baba sevgisi, ihtimam ve yakınlığına olan en önemli ruhsal gereksinmesine doyum sağlayamaz. Bu da çocuğun, ruh sağlığını bozar. Bu nedenle çocukla birlikte yaşamak bakım ve velâyet hakkının içine giren başlıca görevlerden olmalıdır.

Medeni Kanunumuzun 272. maddesine göre «ana baba görevlerine aykırı davrandıkları takdirde hakim çocuğun korunması için gerekli tedbirleri alır.» İsviçre Medeni Kanunu bu hükmü değiştirerek hakimın müdahalesini «ana babanın göreve aykırı davranmasına» değil «çocuğun güvenliğinin tehlikeye maruz kalması» şartına bağlamıştır (ZGB Madde 307). Böylece kanun koyucu «çocuğun güvenliğini» ön plana almıştır. Gerçi Medeni Kanunumuzun 273. maddesi «çocuğun ana babadan alınmasını, onun bedensel veya fikirsel gelişiminin tehlikeye düşmesi veya manen terk edilmesi» şartına bağlamıştır. Böylece burada ana babanın göreve aykırı davranışına değil, çocuğun tehlikeye düşmesine veya zarar görmüş olmasına önem verilmiştir. Ancak buradaki tedbir çocuğun ana babadan alınması sonucunu doğuran ağır bir tedbirdir. Oysa daha 272. maddede ki hafif tedbirlerin (ana babaya ikaz, ihtarda bulunmak, bazı yükümlülükler vermek) alınabilmesi için çocuğun güvenliğinin tehlikeye düşmesi şartı öngörülürse, belki bazı hafif aksaklıklar çocuğun ana babadan alınması gibi bir sonuca götürecektense kadar ağırlaşmadan önlenebilir. Özellikle tehlikeye maruz çocuklar söz konusu olduğunda tedbir almak için zararın gerçekleşmesini veya çocuğun manen terkedilmiş duruma düşmesini beklememek gerekir. Çünkü, çocuk böyle bir duruma düştükten sonra ana babadan alınsa da tekrar iyileştirilmesi pek kolay olmaz.

Medeni Kanundaki diğer bir boşlukta bu maddelerin uygulanmasına ilişkindir. İsviçre Medeni Kanununa göre bu tedbirleri alma yetkisi vesayet makamlarına verilmiştir. Vesayet makamları kendilerine bağlı yardımcı organları emrindeki sosyal hizmet uzman ve yardımcıları aracılığı ile çocuğun tehlikede olup olmadığını kolayca öğrenebilirler. Çünkü bunlar bütün İsviçre'ye yaygın şekilde yerel olarak hizmet görürler. Oysa memleketimizde böyle bir teşkilât yoktur. Sağlık Hizmetler Genel Müdürlüğüne bağlı sosyal hizmet uzmanlarının sayı-

(22) Braunmühl, Kupffer, Osfermeyer. Die Gleichberechtigung des Kindes, Hamburg 1976, s. 84.

ısı yok denecek kadar azdır. Bunlar araştırma yaparak çocuğun tehlikede olup olup olmadığını saptama olanaklarına sahip olmadıkları gibi, ana veya baba tarafından çocuğun güvenliğinin tehlikede olduğu ve kendilerine yardım edilmesi şeklindeki başvuruları veya komşular tarafından yapılan ihbarları eğer, ana baba kusurlu ise hiç nazara almamaktadırlar. Böylece bizde çocuğu korumak için kanunda öngörülen tedbirler, çocuğun korunması değil, kusurlu ana babanın bu makamlarca çocuğa yardım edilmeyerek cezalandırılması doğrultusunda uygulanmaktadır.

Görülüyor ki Medeni Kanunda, bu tedbirlerin nasıl uygulanacağı, hakimın çocuğun korunmaya muhtaç olduğunu nasıl öğreneceğine ilişkin hüküm yoktur.

6972 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkındaki Kanunun 2. maddesi korunmaya muhtaç çocukların bulunup çıkartılması için gerekli tedbirleri alma görevini mülkiye amirlerine vermiştir. Ayrıca zabıta memurlarını, devlet ve belediye memurlarını ve muhtarları da yerel mülkiye amirine bildirmeye mecbur tutmuştur. Fakat adı geçen kanun bunların görevlerini yerine getirmemeleri halinde ne gibi bir yaptırımın uygulanacağını belirtmemiştir. Bu eksiklik gerek Medeni Kanunun gerek KMÇH Kanunun hükümlerinin uygulanmasını önemli ölçüde güçleştirmektedir. Gerçi Türk Ceza Kanunun 476. maddesinin 1. fıkrasında "bir kimse 7 yaşından aşağı bir sabiyi... terk edilmiş bulup da derhal ait olduğu daireye veya hükümet memurlarına bilgi vermekte ihmal gösterirse beş liradan elli liraya kadar para cezası ile cezalandırılır" denmekte ise de bu madde uygulanmamaktadır. Çünkü yukarıdaki tanıma giren çocukların yüzlercesi ile hergün büyük şehirlerde karşı karşıya gelmekteyiz. Esasen tüm memurlara haber verme yükümlülüğü yükleyen bir hükmün uygulanma şansı yoktur. Böyle yaygın bir yükümlülüğün yükümlülerin haberi bile olmaz ve nitekim uygulamada da gerçekten yoktur. Bu nedenle böyle bir haber verme görevi, görevin bilincinde olan ve bunu yerine getirebilecek durumda bulunan organlara ciddi bir yaptırım hükmü de eklenerek verilmelidir.

MK'nun 273. ve 274. maddeleri ile KMÇHK'nun 1. maddesi çocuğun beden ve ruh gelişiminin tehlikede bulunması halinde ana babadan alınarak bir aile veya kuruma yerleştirilmesinden söz eder. Aile yanına yerleştirme tedbiri bugün özellikle gelişmiş ülkelerde çocuğun yararlarına uygun olduğundan ön plana alınmış olmasına ve mali bakımdan da kuruma yerleştirme tedbirinden daha ucuza gelmesine rağmen, memleketimizde henüz çok sınırlı bir şekilde uygulanmaktadır.

Kurumlara gelince, bunlar da bugün ülkemizde yerleştirilen çocukların gerek beden ve fikren, gerek ruhen gelişmesini ve eğitil-

mesini sağlayacak nitelikte değildir. Çünkü her şeyden önce çocuk kuruma yerleştirilirken herhangi bir sosyal, tıbbî ve ruhî incelemeye tabi tutulmamaktadır. KMÇHK uyarınca çıkarılan talimatnamenin 50. maddesinde zikredildiği şekilde çocukların yerleştirilmesinde sağlık, psikolojik ve ahlâk durumlarını gözden geçirmek üzere gözlem, ayırma istasyonları ve psikolojik merkezler mevcut olmadığından çeşitli bedensel, fikirsel ve ruhsal yapıdaki çocuklar aynı kuruma yerleştirilmektedir. Bunun ciddi sakıncaları olacağı açıktır. Bu nedenle kurumların kişisel farklılıklar gösteren çocukların gereksinimlerini karşılayacak şekilde farklılaştırılması ve kurum yaşantısının düzenlenmesinde aile örneğine uygun küçük üniteler teşkiline gidilmesi gerekir.

Korunma kararlarının alınmasında da önemli aksaklıklar vardır. Korunma kararları bugün bizde genel mahkemelerce alınmaktadır. Bu mahkemeler zaten genel mahkeme olarak çok yüklüdür. Bundan başka bir konuda uzmanlaşmış değildirler. Kararlarını dosya üzerinden yaptıkları incelemelere göre vermektedirler. Bu nedenle korunma kararları çoğu kez, gerek çocuğun korunmaya muhtaç olup olmadığını, tespit bakımından, gerek kişiliğine en uygun gelecek tedbirin seçilmesi bakımından isabetli olmamaktadır. Bu isabetin sağlanması için hakim korunma kararını vermeden önce çocuğun kişiliğini incelemeli ve özellikle de tıbbî, psikolojik incelemeler ve davranış gözlemleri gibi yöntemlerden yararlanmalıdır. Fakat bu incelemelerin genel mahkemelerce yapılması mümkün değildir. Bu araştırmalar bu konuda uzmanlaşmış olmayı gerektirir. Bu nedenle korunma kararı alma görevi yeni kurulmuş olan çocuk mahkemelerine verilmelidir.

6972 sayılı kanun korunmaya muhtaç çocukların bakım ve yetiştirilmesini il özel idareleri ve belediyelerin müşterek kurdukları ve "Korunmaya Muhtaç Çocukları Koruma Birliklerine" vermiştir. Adı geçen yasa 0-6 yaş çocuklarının bakım ve yetiştirilmelerinden Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığını, 7-18 yaş grubu için de Milli Eğitim Bakanlığını sorumlu tutmuştur. Bu bakanlıklar birliklere her türlü yardımcı yapmakla yükümlüdürler.

Böylece hizmetin, Belediyeler, Özel İdareler ve Bakanlıklar arasında parçalanmış bir durumda olması, hizmetin niteliği, organizasyonu ve mali olanakları yönünden büyük güçlükler yaratmaktadır. Her ne kadar adı geçen yasa hizmette bakanlıklara sorumluluk vermekte ise de, asıl sorumlu koruma birlikleridir. Bu suretle sorun bugün genel düzeyde çözümlenmeye çalışılmaktadır. Oysa çocuk hizmetleri tamamen bir ihtisas işidir. Bunları karşılamak için yerel organizasyonlar gerek mali, gerek bilimsel bakımdan yeterince güçlü değildir.

Korunmaya muhtaç çocuklar için gerekli giderler il özel idare, belediye, Milli Eğitim ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıklarının bütçelerinden ayrılması gerekli hisselerle karşılanmaya çalışılmaktadır. Belediye bütçesine konması gerekli ödenekler tamamen tahsil edilememektedir. Belediyeler ayırmak zorunda oldukları tahsisatın ortalama olarak ancak % 20'sini koruma birliklerine ödemektedirler. İl Özel İdareleri de Koruma Birlikleri için çok az ödenek ayırabilmektedirler. Bütün bunların yanı sıra Milli Eğitim ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının Bütçelerinden ayrılması gerekli ödenekler yetersizdir (23).

Bu aksaklık ve eksiklikler göz önünde tutulursa çocuk ve gençleri koruma hizmetlerinden bir bütün olarak merkezi hükümetin sorumlu tutulması gerekir. Nitekim Anayasanın 48. maddesi "Sosyal Yardım Teşkilâtını Kurmak ve Kourdurmak Görevini" devlete vermiştir.

Toplumsal ve ekonomik gelişme özelliği gösteren Türkiye'de hızlı bir yapısal değişme başlamıştır. Bu gelişme ve yapısal değişme süreci toplumsal sorunların artmasına ve çeşitlenmesine neden olmaktadır. Bu ortam ve şartlar çocukların gereksinmelerinin karşılanmasında yeni yaklaşım ve yöntemleri gerekli kılmaktadır. Artık bugün çocukların bakım, korunma ve yetiştirilmesi için alınacak önlemler geleneksel boyutların dışına çıkmıştır. Bugün eksik de olsa uygulanmaya çalışılan genel önleme ve özel önleme tedbirlerinin yanında özellikle tıp sahasında önem kazanmış olan koruyucu önleme tedbirlerine de yer verilmektedir.

Bu önleme tedbirlerinin gerçekleşmesi ve tehlikede veya uyumsuz çocuklara zamanında müdahale edilebilmesi için sosyal hizmetlerin yerel olarak teşkilatlandırılması ve özellikle problemlili mahallelerde sosyal hizmet bürolarının kurulması gerekir.

(23) Çeşitli yıllarda belediye, il özel idare ve Bakanlık bütçelerinde Koruma Birliklerince ayrılmış ödeneklerin hangi oranlarda tahsil edilebildikleri hakkında geniş bilgi için bakınız. İnan, Armağan, s. 278, 279.